

Ірина Станіславівна Яковець,
доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України, Харків)

ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Проаналізовано існуючі в теорії кримінально-виконавчого права підходи до обмежень сімейних прав засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Наголошується на необхідності приведення існуючих підходів до обмеження сімейних прав засуджених у відповідність до положень ст. 63 Конституції України. Узагальнено наявну практику Європейського суду з прав людини в цих питаннях, звертається увага на невідповідність існуючих в Україні підходів положенням Конвенції з прав людини, а також виокремлюються проблемні аспекти, що потребують подальшого розгляду у вирішенні.

Ключові слова: позбавлення волі, виконання покарання, сімейні права, шлюб, засуджені, побачення в установах виконання покарань.

Постановка проблеми. У науці кримінально-виконавчого права сталою є думка, що засуджені до позбавлення волі залишаються суб'єктами прав і обов'язків у сфері сімейно-шлюбних правовідносин,

© І. С. Яковець, 2015

якщо вони не позбавлені їх за рішенням суду. За загальним значенням сімейні права – це можливості людини і громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах. До основних сімейних прав належать право на невтручання в сімейне життя; на добровільне укладення шлюбу; на рівні можливості та обов'язки у шлюбі; на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства; на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом та ін.

Положення Конституції України (ст. 63) та КВК України свідчать, що засуджені не позбавляються сімейних прав, за винятком тих обмежень, що безпосередньо витікають з факту ізоляції особи. Підтвердженням цього є зникнення з національного законодавства окремих положень, що безпідставно обмежували ці права засуджених. Так, до 2007 року у ст. 107 Сімейного кодексу України існувало положення, що у випадку засудження одного із подружжя до позбавлення волі на строк не менше трьох років розірвання шлюбу з ним відбувалось у спрощеному порядку за зверненням іншого з подружжя (при цьому такого права у самого засудженого не було). Ця норма дісталась Україні «у спадок» ще з до революційних часів і існувала у сімейному законодавстві як УРСР, так незалежної України. У радянські часи подібний підхід виправдовувався тим, що у зв'язку із засудженням особи до позбавлення волі понад три роки, відпадала необхідність у примиренні подружжя. Вчинення злочину вважалось настільки негативною обставиною, а особа, яка його вчинила – аморальною людиною, що усувались можливі сумніви у легковажності іншого подружжя, непродуманості власних дій щодо розірвання шлюбу [1]. В подальшому ця норма була виключена.

Обмежувались у частині сімейних прав, зокрема щодо права на батьківство (у значенні – можливості мати дитину), й засуджені до довічного позбавлення волі. Формально це право не було для них скасоване, проте відсутність можливості будь-якого особистого контакту з членами своєї родини через надання лише короткострокових побачень, ставала на заваді реалізації цього права та породжувала численні скарги засуджених та їх рідних [2]. У 2014 році вказане становище було змінено – засудженим до довічного позбавлення волі надано право на тривалі побачення, для проведення яких в усіх установах, де утримується ця категорія засуджених, обладнані окремі кімнати [3].

Водночас, враховуючи орієнтування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВСУ) на запозичення прогресивних європейських підходів до роботи із засудженими, доцільним є аналіз наявних у теорії та практиці інших країн основних підходів до розв'язання цієї проблеми, бо саме так можна уникнути проблем при виконанні покарання у виді позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливі шляхи вдосконалення та покращення діяльності ДКВСУ у сфері забезпечення прав людини при виконанні кримінальних покарань ставали предметом дослідження таких науковців, як К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб, А.Х. Степанюк, М. П. Черненко, Д. В. Ягунов та інших. Однак переважна більшість їх пропозицій та висновків не має цілісного та системного характеру та стосується проблем удосконалення порядку виконання покарання у виді позбавлення волі щодо дотримання прав засуджених в цілому, без звернення належної уваги на питання сімейних прав цих осіб.

Формулювання цілей статті. Метою статті є загальна характеристика основних з існуючих в національній та міжнародній практиці підходів до окреслення кола обмежень сімейних прав засуджених до позбавлення волі, виділення складних моментів практичного впровадження цих прав та можливості запозичення до національної системи виконання кримінальних покарань прогресивного зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних видів сімейних прав є право на укладення шлюбу. У період відбування покарання у виді позбавлення волі особи мають право на шлюб і доволі часто реалізують його в період відбування покарання (наприклад, за даними Державної пенітенціарної служби України 493 особам, які виявили бажання укласти шлюб, надано сприяння у його реєстрації) [4]. Загалом процедура реєстрації шлюбу тотожна тій, що застосовується у вільному суспільстві, за винятком випадків, якщо обидві особи, які вирішили узяти шлюб, перебувають у місцях позбавлення волі. За таких умов через неможливість вільного пересування за межами установ виконання покарань та заборону перевезення однієї особи до іншої реєстрація шлюбу стає неможливою, бо вимагає одночасної присутності в одному місці як нареченого, так і нареченої. Тобто такі особи не мають можливості реалізувати право на шлюб.

Теоретично засуджені можуть брати матеріальну участь у матеріальному забезпеченні власної родини, бо за ст. 107 КВК України в них є право відправляти посилки, бандеролі, грошові перекази. Натомість через мізерну заробітну плату, що не дозволяє зробити заощадження, подібні випадки є вкрай рідкими. Так, середня заробітна плата одного засудженого загалом у державі становить 467 грн, що у 2,6 рази менше від встановленого мінімального рівня [5]. А враховуючи, що засуджені з цієї заробітної плати мають сплачувати ще й комунальні та інші послуги в період відбування покарання – можливості допомогти родині у них майже не залишається.

За чинним законодавством засуджені не позбавлені права на вибір прізвища при реєстрації шлюбу (ст. 35 СК України), натомість у разі, якщо

при реєстрації шлюбу дружина, чоловік зберегли дошлюбні прізвища, у подальшому зміна стає неможливою: як передбачено у п. 11 Порядку розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 915, наявність у заявника судимості, яку не погашено або не знято в установленому законом порядку, є підставою для відмови у наданні дозволу. Навіть у разі пояснення такої заборони необхідністю здійснення контролю у межах строку судимості, законодавець мав би виявити більшу послідовність, приміром, або забороняючи зміну прізвища як під час реєстрації шлюбу, так і в подальшому, або дозволити робити це в обох випадках.

Щодо інших видів сімейних прав, то засуджені значно обмежуються у можливості користуватися ними. Перебування в умовах ізоляції неминуче тягне за собою обмеження цього права і у питаннях виховання дітей, і реалізації права на батьківство (материнство), і у самовизначенні родини, прийнятті важливих рішень тощо [6]. Тобто переважна більшість обмежень випливає з факту ізоляції особи. Відзначимо, що існує точка зору щодо необхідності зняття всіх обмежень у спілкуванні з дитиною, матір'ю, батьком, які опинилися в місцях позбавлення волі, та перегляду у зв'язку з цим законодавства, яке стосується осіб, заарештованих чи позбавлених волі за вироком суду. Прихильники цього підходу вважають, що оскільки за чинним законодавством адвокат має право бачитися з узятою під варту чи засудженою особою щодня, без обмежень, а отже, таке саме право має бути надане матері, батькові та дитині [7].

Законодавець певним чином намагався вирішити питання реалізації батьківських прав засуджених, передбачивши у ст. 141 КВК України норму, за якою при виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі потреби організуються будинки дитини. Засуджені жінки мають право влаштовувати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. Будинки дитини при виправній колонії є дитячим закладом. У будинках дитини діти перебувають під опікою адміністрації дитячого закладу на повному державному забезпеченні, їм створюються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку. Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати в будинку дитини спільно зі своєю дитиною, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з нею без обмежень. Не вважається обмеженням спілкування жінки зі своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину у час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків. Таким чином, створені додаткові гарантії захисту сімейних прав засуджених жінок, натомість права засуджених чоловіків у подібній ситуації залишаються обмеженими. Навіть у разі, якщо чо-

ловік сам виховує дитину до трьох років, він позбавлений можливості тримати дитину при собі у період відбування покарання.

Підтримання зв'язків між засудженими до позбавлення волі та членами їх сімей, родичами, відповідно до положень КВК України, може відбуватись шляхом безпосереднього (прямого) спілкування, телефонної розмови, одержання і відправлення листів і телеграм. Безпосереднє (пряме) спілкування здійснюється засудженими при побаченні, короткочасному виїзді за межі виправних і виховних колоній, проживанні зі своїми сім'ями у випадках, передбачених КВК України. Виходячи з положень ст. 110, 138–140 КВК України, засуджені, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального, середнього та максимального рівня безпеки, за загальним правилом мають право одержувати щомісяця короткострокове тривалістю до чотирьох годин й один раз на три місяці тривале побачення – до трьох діб.

В окремих випадках законодавець ставить спосіб реалізації сімейних прав (а точніше – обсяг їх обмежень) в залежність від поведінки засуджених. Так, засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку зі своїми сім'ями (ст. 59 КВК України). Особи, які відбувають покарання у виді позбавлення волі в дільниці соціальної реабілітації (тобто ті, хто стає на шлях виправлення), після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного пункту, де розташована колонія, зі своїми сім'ями, придбати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство (ст. 99 КВК України). Засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці, у разі її наявності, і дотримуються вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням із спостережною комісією дозволяється проживання за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку (ст. 142 КВК України). За сумлінну поведінку і ставлення до праці та навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій і виховних заходах до засуджених неповнолітніх можуть бути застосовані заходи заохочення, передбачені ст. 130 КВК України, у тому числі й надання додаткового короткострокового або тривалого побачення (ст. 144 КВК України).

На полегшення реалізації сімейних прав спрямовані й положення ст. 111 КВК України, за якими засуджені, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умо-

вами тримання, мають право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів. Засудженим, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях, дозволяються короткочасні виїзди за межі колонії на території України на строк не більше семи діб, не включаючи часу, необхідного для проїзду в обидва кінці (не більше трьох діб), у зв'язку з такими винятковими особистими обставинами: смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого; стихійне лихо, що спричинило значну матеріальну шкоду засудженому або його сім'ї.

Сімейні права засуджених належать до прав, які перебувають і під захистом міжнародних документів, хоча прямо в них не перелічуються. У статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) визначено: кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Визначаючи межі права на повагу до сімейного життя, ЄСПЛ у рішенні по справі «Marckx v. Belgium» (1976) вказав, що необхідно спочатку пояснити значення та сенс слів «повага... особистого та сімейного життя», бо до цього моменту у Суду не було численних можливостей це зробити. На думку Суду, «сімейне життя» у тому сенсі, як його розуміє ст. 8 Конвенції, включає у себе як мінімум зв'язки між найближчими родичами, наприклад між дідусями, бабусями та онуками, оскільки такі відносини можуть відігравати суттєву роль у сімейному житті. «Повага» до сімейного життя, визначеного наведеним чином, накладає на державу обов'язок сприяти нормальному розвитку таких зв'язків [8]. Виходячи з наведеного, фахівці підкреслюють, що сімейне життя в трактуванні статті 8 включає зв'язки між родичами, наприклад, між батьком, матір'ю і дітьми усередині одного шлюбу, а також між бабусею, дідусем і онуками. Не робиться різниці між «оформленою за законом» і «не оформленою за законом» родиною. Гарантія на повагу до сімейного життя, закріплена у ст. 8 Конвенції, передбачає можливість осіб вимагати права на сімейне життя, наприклад, шляхом вступу у шлюб чи шляхом одержання можливості мати дітей [9].

Практика ЄСПЛ свідчить про достатньо розширене тлумачення сімейних прав засуджених як відповідно до ст. 8 Конвенції, так і інших міжнародних стандартів поводження з засудженими в частині механізмів збереження контактів з родиною. Щодо осіб, які тримаються під вартою, чи відбувають покарання у виді позбавлення волі, ЄСПЛ погоджується, що тримання під вартою або будь-який захід, яким особа позбавляється свободи, тягне за собою невід'ємні обмеження щодо сімейного життя. Однак важливим елементом права ув'язненого на повагу до його сімейного життя є надання державними органами можливості або, за потреби, допомоги у підтриманні зв'язків зі своїми близькими. Обмеження, які стосуються кількості побачень із родичами, нагляду за такими побаченнями або, якщо це виправдовується характером злочину, – застосовування до ув'язненого спеціального режиму ув'язнення, становлять втручання у його права за ст. 8 Конвенції, але самі по собі не є порушенням зазначеного положення. Проте подібне обмеження має застосовуватися «згідно із законом» та переслідувати одну або більше легітимних цілей, перелічених у пункті 2, та, на додаток, повинно бути виправдане тим, що воно є «необхідним у демократичному суспільстві».

До основних (але не вичерпних) видів порушень права засуджених та осіб, взятих під варту, на повагу до сімейного життя, зафіксованих у рішеннях ЄСПЛ, можна віднести такі як:

1. Відмова у переведенні засудженого ближче до місця проживання його рідних (рішення у справі «Вінтман проти України» [10]). У цій справі суд відзначив, що відповідно до ст. 93 КВК України КВК України засуджений до позбавлення волі повинен відбувати весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого. Це загальне правило відповідає ЄТП, які вимагають розміщення ув'язнених в тюрмі, якомога ближче розташованій до їх сімей та близьких родичів. Крім того, ця стаття співзвучна з вимогою того, щоб влада допомагала засудженим підтримувати контакт з їх безпосередньою родиною, що властиво ст. 8 Конвенції.

2. Обмеження частоти та тривалості побачень, кількість осіб, які одночасно можуть бути присутні на побаченні та спосіб їх проведення (рішення у справі «Тросін проти України» [11]).

У цій справі заявник скаржився на наступні обмеження побачень з родичами, встановлені національним законодавством: а) частота та тривалість побачень; б) кількість осіб, які одночасно можуть бути присутні на побаченні; с) спосіб проведення побачень. Суд зазначав, що зазначені обмеження становили втручання у право заявника на повагу

до його сімейного життя, хоча воно і здійснювалось згідно із законом, оскільки ґрунтувалося на відповідних положеннях КВК України та Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Втручання також переслідувало «легітимну мету» у розумінні п. 2. ст. 8 Конвенції, що полягала у запобіганні заворушенням чи злочинам.

Тому головним проблемним моментом, який мав встановити Суд, – чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві». У зв'язку з цим Суд зазначає, щодо 16 лютого 2010 року заявник, згідно з національним законодавством, мав право на побачення з родичами один раз на шість місяців. Після вказаної дати йому дозволялись побачення один раз на три місяці тривалістю до чотирьох годин. На думку Суду, коли відповідно до тимчасово застосованого до ув'язненого режиму кількість його побачень з родичами обмежувалась одним побаченням на шість місяців, питання за Конвенцією не поставало. Проте у вищезазначеному випадку національні органи та Суд врахували конкретні міркування, на яких ґрунтувалися подібні обмеження (див. рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)»). У цій справі відповідні положення національного законодавства запроваджували автоматичні обмеження частоти й тривалості побачень для всіх засуджених до довічного позбавлення волі та не передбачали будь-якого рівня гнучкості при визначенні того, чи були такі суворі обмеження доцільними та дійсно необхідними у кожному конкретному випадку, навіть якщо вони застосовувались до осіб, засуджених до найсуворішої за кримінальним законодавством міри покарання. Суд вважає, що регулювання таких питань не повинно здійснюватись шляхом запровадження негнучких обмежень та що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які нададуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи і держави та врахувати особливості кожного конкретного випадку (див. рішення у справі «Діксон проти Сполученого Королівства»).

Насамкінець, Суд зазначає, що побачення відбувалися у присутності працівника пенітенціарної установи, який прослуховував розмови. Заявник був відокремлений від відвідувачів скляною перегородкою. Відповідно, жорстко встановлений законом спосіб здійснення побачень з родичами, який не передбачав будь-якого індивідуального підходу, не забезпечував приватності та виключав будь-який фізичний контакт між заявником та його відвідувачами. Спосіб, в який здійснювалися побачення, впливав на різні аспекти сімейного життя заявника тією мірою, якою це стосувалося різних видів відносин між заявником та кожним відвідувачем. Крім того, на приватність спілкування заявника з родичами впливала присутність працівника пенітенціарної установи.

Суд не вбачає будь-яких свідчень того, що у випадку заявника були потрібні будь-які з таких широких обмежень.

3. *Доступність контакту з родичами в екстрених ситуаціях (тривалість, мова комунікації)* (рішення у справі «Лінд проти Росії» [12]).

У цій справі заявник скаржився до ЄСПЛ на те, що російська влада не дала йому попроситися з помиряючим батьком, з яким заявник підтримував досить близькі стосунки. Так, влада відмовилися відпустити заявника з-під варти на кілька днів з тим, щоб побачитися з батьком в Голландії або бути присутнім на жалобній церемонії. Розмова ж із батьком по телефону була надана лише на 1 хвилину. При цьому розмову дозволено було вести лише російською мовою, хоча батько заявника, голландець за походженням, погано її розумів.

Виходячи з власної практики щодо схожих справ, ЄСПЛ вказав, що поведження у формі відмови у звільненні особи з-під варти з метою відвідування хворого родича являє собою втручання в сферу права на повагу до приватного і сімейного життя. ЄСПЛ визнав, що відмова російської влади звільнити заявника з-під варти з метою відвідування вмираючого батька в Голландії була заснована на законі, враховуючи положення частини 1 статті 108 КПК РФ, а також мала передбачені п. 2 ст. 8 Конвенції правомірні цілі – забезпечення громадської безпеки, запобігання злочинам. Крім того, ЄСПЛ визнав, що подібна відмова була «необхідною у демократичному суспільстві», тобто пропорційна зазначеним правомірним цілям.

Разом з тим, ЄСПЛ підкреслив, що повага до сімейного життя заявника, якщо йому було відмовлено у звільненні, вимагала, щоб йому була надана альтернативна можливість попроситися зі своїм вмираючим батьком. У зв'язку з цим ЄСПЛ вказав, що заявникові було дозволено розмовляти зі своїм батьком по телефону тільки російською мовою. Розмова тривала всього хвилину і була перервана адміністрацією установи. Держава-відповідач не надала ЄСПЛ будь-яких пояснень з приводу причин переривання розмови. Будь-яких інших можливостей зв'язатися зі своїм батьком заявнику надано не було. Враховуючи це, ЄСПЛ визнав, що 1 хвилина розмови мовою, яку батько заявника погано розумів, не дозволила заявнику належним чином попроситися з помиряючим родичем. З цієї причини ЄСПЛ дійшов висновку, що російська влада не забезпечила повагу до сімейного життя заявника, як того вимагає ст. 8 Конвенції.

4. *Ненадання можливості штучного запліднення* (рішення у справі «Діксон проти Сполученого Королівства» [13]).

У справі заявники скаржилися до ЄСПЛ з посиланнями на статтю 8 (право на повагу до особистого і сімейного життя) і статтю 12 (право на

вступ у шлюб і створення сім'ї) Конвенції на те, що влада позбавила їх можливості скористатися послугою з організації процедури штучного запліднення і тим самим мати дитину. Особливість ситуації полягала в тому, що перший заявник був в кримінальному порядку засуджений до позбавлення волі довічно і, відбуваючи покарання, він заочно – шляхом листування – познайомився з другою заявницею, яка також відбувала покарання у в'язниці; через два роки вони уклали шлюб. Заявники вирішили скористатися послугою з організації процедури штучного запліднення, щоб завести дитину, але Міністерство внутрішніх справ відмовило їм у цьому, пославшись на те, що така процедура для ув'язнених допускається тільки «у виняткових обставинах». Вони безуспішно оскаржили цю відмову в суди Сполученого Королівства, після чого звернулися зі своєю скаргою до Страсбурга. Палата Європейського Суду 4 голосами «за» і 3 голосами «проти» не побачила в відмові влади будь-яких порушень відповідних статей Конвенції. За клопотанням заявників справу було передано на розгляд Великої палати, яка 12 голосами «за» і 5 голосами «проти» ухвалила, що у справі було допущено порушення вимог статті 8 Конвенції, і відмовилася розглядати питання про можливе порушення статті 12 Конвенції. Велика палата звернула увагу на те, що в Сполученому Королівстві питання про надання ув'язненим можливості скористатися послугою з організації процедури штучного запліднення не вирішене законодавчим шляхом Парламентом країни, і тому в цьому питанні визначення «виняткових обставин» віддається на відомчий розсуд. У відповідь на доводи Уряду, що обмеження сімейного життя (ненадання можливості штучного запліднення) переслідувало ціль кари, Суд відповів, що розвиток Європейської пенальної політики відбувається у напрямку до підвищення важливості реабілітаційної цілі покарання. Велика палата вказала також, що у справі влада не дотрималася належного балансу між особистими інтересами заявників та інтересами суспільства в підтримці ефективності та безпеки пенітенціарної системи. Відповідно, у справі владою держави-відповідача було допущено порушення вимог статті 8 Конвенції.

Висновки. З усього наведеного витікає, що нині в Україні мають місце окремі з вказаних порушень Конвенції: існують обмеження на укладення шлюбу, зміну прізвища, не врегульовано на законодавчому рівні питання реалізації права на батьківство, материнство, не дотримуються норми щодо відбування покарання ближче до місця проживання родичів, обмежуються контакти з родичами без врахування сімейних обставин засуджених тощо. Ускладнює становище й доволі викривлене розуміння судовими органами положень щодо прав засуджених. У переважній більшості випадків і суди, і інші посадовці виходять з того, що

лише КВК України визначає права засуджених, причому ці права зафіксовані в законі вичерпно (суди зазвичай вказують, що: «доводи позивача про закріплення за ним права (...) є необґрунтованими, оскільки у вичерпному переліку прав, передбачених ст. 107 КВК України таке право не зазначене» [14]).

Розв'язати окреслені проблемні питання можливо шляхом подальшого удосконалення кримінально-виконавчого законодавства з метою безумовного дотримання прав засуджених й осіб, узятих під варту, а також зміни практики діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та судових інстанцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фархтдинов Я. Ф. Судебное рассмотрение дел о расторжении брака. Некоторые вопросы теории и практики [Электронный ресурс] : уч. пос. / Я. Ф. Фархтдинов ; науч. ред. Р. А. Дзыба. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1978. – 144с. – Режим доступа : http://z3950.ksu.ru/full_fond/law/knigi/Farhtdinov_s/015-031.pdf.
2. Девятый ежегодный Доклад «Соблюдение прав заключенных в Украине – 2013» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.meta.ua/cluster:39055025-Sobliudenie-prav-zakliuchennykh-v-Ukraine:-doklad-pravozashchitnikov/>.
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів»: перші кроки на шляху реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/721731>.
4. Питання якісної підготовки засуджених до звільнення – один із пріоритетних напрямків у роботі Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/printable_article/640987;jsessionid=9EB2989CC7EABDAE90F92EEBDDD5ABA8.
5. В'язнів примушують працювати у небезпечних умовах за зарплату, меншу від мінімальної – перевірка ГПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/society/992970-vyazniv-primushuyut-pratsyuvati-u-nebezpechnih-umovah-za-zarplatu-menshu-vid-minimalnoji-perevirka-gpu.html>.
6. Кримінально-виконавче право : підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.

7. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : Правова Єдність, 2009. – 432 с.
8. Рішення у справі «Marckx v. Belgium» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : europeancourt.ru/uploads/ECHR_Marckx_v_Belgium_13_06_1979.doc.
9. Право на повагу до приватного життя відповідно до статті 8 Європейської Конвенції захисту прав людини та основних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1094815937>.
10. Рішення у справі «Вінтман проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-147326>.
11. Рішення у справі «Тросін проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_940.
12. Рішення у справі «Лінд проти Росії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.espch.ru/content/view/155/1/>.
13. Dickson v. the United Kingdom (Application no. 44362/04, 4 December 2007) [Electronic Resource]. – Way of access : <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/viewhbk.asp?action=open&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=28137&sessionId=79117243&skin=hu doc-en&attachment=true>.
14. Постанова Сумського окружного адміністративного суду від 17 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40619485>.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015.

Ирина Станиславовна Яковец,

*доктор юридических наук, старший научный сотрудник
(Научно-исследовательский институт изучения проблем
преступности имени академика В.В. Сташиса Национальной
академии правовых наук Украины, Харьков, Украина)*

ПРОБЛЕМЫ ОГРАНИЧЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ПРАВ ОСУЖДЕННЫХ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Проанализированы существующие в теории уголовно-исполнительного права подходы к ограничению семейных прав осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы. Отмечается необходимость приведения существующих подходов к ограничению семейных прав осужденных в соответствии с положениями ст. 63 Конституции Украины. Осуществляется обзор практики Европейского суда по правам

человека в этих вопросах, обращается внимание на несоответствие существующих в Украине подходов положениям Конвенции по правам человека, а также выделяются проблемные аспекты, требующие дальнейшего рассмотрения и решения.

Ключевые слова: лишение свободы, исполнение наказаний, семейные права, брак, осужденные, свидание в учреждениях исполнения наказаний.

Iryna S. Iakovets,

Doctor of Law, senior scientific employee

(Scientific and Research Institute of Studying Crime Problems named after academician V.V. Stashys of the National Law Academy of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

PROBLEMS OF RESTRICTING THE FAMILY RIGHTS OF PRISONERS WHILE EXECUTING IMPRISONMENT

Problem's setting. *The constant idea in the penal law science is that prisoners sentenced to imprisonment remain subjects of the rights and duties in the sphere of family and marital legal relations, if they are not deprived of them by a court decision. The provisions of the Constitution of Ukraine (the Art. 63) and provisions of the Penal Code of Ukraine declare that prisoners are not deprived of family rights, except those restrictions that directly are united to the fact of person's isolation. However, considering the orientation of the State Penitentiary Service of Ukraine (hereinafter – SPSU) on adopting progressive European approaches in working with prisoners, it is reasonable to analyze other major approaches in solving this problem that exist in theory and practice of other countries, because that is the way to avoid problems in executing penalty in the form of imprisonment.*

Analysis of recent studies. and publications. *Possible ways to improve and develop the SPSU activity in the field of human rights while executing criminal penalties were the subject of research of such scientists as: K.A. Avtukhov, A.P. Hel, O.H. Kolb, A.Kh. Stepaniuk, M.P. Chernenok, D.V. Yahunov and others. However, the vast majority of their propositions and conclusions do not have integrated and systematic nature and concern the problems of improving the procedure of execution the penalties in the form of imprisonment concerning the rights of prisoners in general, without paying necessary attention to the issue of family rights of these individuals.*

Objective of the research. *The objective of the article is a general characteristics of the main approaches to outline the range of family rights' restrictions of persons sentenced to imprisonment out of existing in the national and international practice; distinguishing difficult moments of practical implementation of these rights and the possibility of adopting progressive international experience into the national penitentiary system.*

The main part. *Family rights of prisoners are related to the rights that are also protected by international documents, although they are not directly listed there. The main (but not exhaustive) types of violations of the rights of prisoners and persons in custody on respect the family life enshrined in the judgements of the European Court on Human Rights include: 1. Refusal to transfer a prisoner closer to his family residence (judgment in the case “Vintman vs Ukraine”); 2. Limitation of the frequency and duration of visits, the number of people, who may be present at the visit at the same time and the way of their conduction (judgment in the case “Trosin vs Ukraine”); 3. Availability of the contact with relatives in emergency situations (duration, language of communication) (judgment in the case “Lind vs Russia”); 4. Failure to provide the possibility of artificial insemination (judgment in the case “Dixon vs the United Kingdom”).*

Conclusions. *Considering all above stated we make a conclusion that nowadays Ukraine faces some of these violations of the Convention. To solve these issues is possible by the way of further improving the penal legislation aiming at unconditional respect of the rights of prisoners and persons taken into custody, and by the way of changing the activity practice of the personnel at penal and judicial institutions.*

Key words: *imprisonment, execution of punishment, family rights, marriage, prisoners, visits within penal institutions.*

